

Toni Kannisto

Puhdasta järkeä omalla äänellä

Olli Koistinen, *Kant ja Puhtaan järjen kritiikki*. Areopagus, Turku 2008. 144 s.

Turussa on pitkään tehty Olli Koistisen johdolla arvokasta työtä Kantin filosofian parissa. Tämä työ saavuttaa kulminaatiopisteensä, kun *Puhtaan järjen kritiikkiin* (*Kritik der reinen Vernunft*, A:1781/B:1787) kauan odotettu suomennos vihdoinkin ilmestyy. Tätä ennakkoiden Koistinen on kirjoittanut Kantin *magnum opukseen* sen rinnalla luettavaksi tarkoitettun johdannon. Se ei lyhydessään voi kattaa koko Kantin järkälemäistä teosta, mutta Koistinen on rajannut aiheensa loistavasti.

Koistinen käy asiantuntevalla otteella läpi aika-avaruuden ideaalisuutta koskevat todistukset, kategoriat ja vielä valikoiden Kantin perinteisen metafysiikan kritiikin. Viimeisen kohdalla tarpeettomankin lilliputtimainen teos ei pureudu järin syvälle, vaan tarjoilee jokseenkin irrallisia otteita sieltä täältä. Ei niin, etteivätkö nämäkin olisi taiten valittuja murusia.

Lukija jää kaipaamaan Kantin tärkeitä huomioita *Puhtaan järjen kritiikkiin* viimeiseltä 200 sivulta. Metodiosissa Kant selvittää filosofiansa tavoitteita ja metodia (toki Koistinen näistä jotain sanookin). Kantin kiinnostavat (jos kohta sekavat) huomioiden metafysiisten ideoiden (sielun, maailman ja Jumalan) välttämättömyydestä tieteellistä tutkimusta ohjaavina periaatteina olisivat ansainneet enemmän huomiota osakseen. Koistisen tavoitteena kuitenkin lienee opastaa Kantiin vasta tutustuva lukija tämän filosofian historian erään vaikutusvaltaisimman ja idearikimmän teoksen saloihin, joten rajauksia voidaan pitää onnistuneina.

Ollako vai eikö olla metafysiikkaa?

Eräs Koistisen kirjan miellyttävimmistä piirteistä on se, kuinka hän esittää Kantin paitsi metafysiikan kriitikkona, myös metafysiikkona. Kant pyrki luomaan (pimeässä iät ja ajat hapuilleelle) metafysiikalle tieteellisen metodin, jonka kriteerein olisi vihdoinkin mahdollista sanoa: tämä metafysiikan teoria on oikein, tämä väärin.

Kuten luonnontieteiden metodin kehittyminen rajasi tieteen piiristä ulos pseudotieteitä kuten astrologian, luonnollisesti myös metafysiikan metodin kehittäminen osoittaa osan metafysiikasta pseudo-metafysiikaksi. *Puhtaan järjen kritiikkiin* loppuosa suomeksi tunnetusti pseudo-metafysiikkaa, kun taas vähemmän tunnetusti sen alkuosa on positiivista metafysiikkaa.

Koistinen ottaa tämän hienosti huomioon: hän uhraa kokonaisen luvun Kantin metafysiikalle. Leibnizilais-wolffilaisen koulukunnan puitteissa metafysiikkaa tehnyttä ja siihen sittemmin pettynyttä Kantia tutkineena hän ymmärtää Kantin ja metafysiikan vaikeaa suhdetta epäilemättä paremmin kuin vain kriittistä filosofiaa tutkinut.

Koistisen esikriittisen Kantin tuntemus on teoksen kiistaton ansio, joskin paikoitellen se on myös riippakivi. Toisinaan Koistisen tapa marsittaa estradille Kantin edeltäjien terminologiaa tuntuu pikemminkin hämärtävän kuin selvittävän asioita. Esimerkiksi muutenkin vaikean aika-avaruuden reaalisen statuksen kohdalla Descartesin formaalin ja objektiivisen todellisuuden erottelun esiin nostaminen on ongelmallista.

Kuten Koistinenkin huomioi,

nykylukija tulkinnee helposti formaalisen todellisuuden objektiivista ”subjektiivisemmäksi” – päinvastoin kuin Descartes. Lisäksi Kantkin käyttää termiä ”formaalinen” Descartesiin nähden tavallaan päinvastaisesti. Niinpä lukija hämmentyy Koistisen kytkiessä kartesiolaisen *formaalisen* reaalisuuden kantilaiseen ilmentymän *materiaa* vastaavaan olioön sinänsä – ja kun Kantilla formaalisuus taas koskee juuri kokemukseen asettamiimme subjektiivisuuteen liittyviä muotoja, on soppa valmis.

Transsendentaalisesta idealismista transsendentaalisesti realistisesti

Transsendentaalisesta idealismista on vuosien varrella esitetty kirjava joukko tulkintoja, joita Koistisen olisi suonut hieman esittelevän. Varsinkin, kun hän esittää itse paikoin varsin vahvoja luonnehdintoja, joita kaikkia en voi pitää täysin onnistuneina.

Pidän ongelmallisina sellaisia väitteitä kuten ”fysikaalisuus on pohjimmiltaan kausaalisesti tehotonta ilmentymää subjektin aistimellisuudessa” (106) tai ”empiiriset objektit [...] eivät lopulta ole muita kuin mielen modifikaatioita” (130). Ensiksi ne sopivat huonosti yhteen sen kanssa, että kausaalisuus on kategoria: jos maailman ilmiöt ovat *kausalisesti* determinoituja, mitä fyysikaalisen *kausaalinen* tehottomuus tarkoittaa? Toiseksi Kant puolustaa objektien *empiiristä reaalisuutta*: ne ovat materiansa osalta meistä riippumattomia, avaruudellisesti ulkoisia,

eivät *ainoastaan* mieleemme modifikaatioita.

On aivan kuin Koistinen luonnehtisi transsendentaalista idealismia transsendentaalisen *realismin* näkökulmasta: hän (*contra* Kant) pitää ainoastaan olioita sinänsä ”aidosti olemassa olevina” (114) ja uhkaa näin romauttaa transsendentaalisen idealismin empiiriseen idealismiin. Transsendentaalinen realisti tulkitsee kokemuksen kantilaiset muodot (kategoriat ja aika-avaruuden) subjektin sisäiseksi mieltämisen tavoiksi, koska olettaa valmiiksi, että ”aito” todellisuus on olioiden sinänsä mielestä riippumaton Todellisuus. Tämä ero kuitenkin katoaa, kun oivallamme ilmiön *olevan* olio sinänsä – nimittäin kuten se ilmenee. Toinen ei näin voi olla toista ”aidompi”. Sama olion sinänsä nk. ”kahden näkökulman tulkinta” puree myös Koistisen fyysikaalisuus-ongelmaan: fyysikaalinen kausaatio *on* olioiden sinänsä vaikutusta kuten se ilmenee (maailmassa, ei mielessä!), ja sellaisena aivan yhtä todellista tai ”tehokasta”.

Koistinen identifioikin varomat- tomasti ”mielestä riippuvaisen” ja ”mielensisäisen” (41). Esimerkiksi Henry Allison on argumentoinut vakuuttavasti, että transsendentaalisen ja empiirisen idealismin ero koskee juuri tätä jakoa. Analogiana: valaistessani valkoista palloa punaisella lampulla syntyvä *punainen* pallo on lampusta (osin) riippuvainen (transsendentaalinen idealismi) mutta samalla siihen nähden ulkoinen (empiirinen *realismi*). Ehkä Koistisen ilmaukset ovat vain huolimattonta kielenkäyttöä, mutta ne johtavat yhtä kaikki harhaan.

”Kaikkein vaikein yritys, mihin metafysiikan hyväksi saattoi ryhtyä”

Koistinen tekee oikein sisällyttäessään teokseensa perin keskeisen transsendentaalisen deduktion sen vaikeudesta huolimatta. Hän tekee lisäksi loistotyötä esitellessään deduktion vaikeita perusajatuksia ja lähtökohtia, erityisesti selventäessään kärsivällisesti tuiki tärkeää synteessin käsitettä. Koistisen tuella tähän fi-

losofian historian ehkä vaikeimpaan argumenttiin on varmasti helpompi tarttua.

Eräs perinteinen vaikeus tulee kuitenkin vastaan deduktion puolivälissä. Kuten Koistinen huomioi, on avoin kysymys, miksi Kant jatkaa deduktiota sen näyttäessä jo valmiilta. Koistinen ei tyydy valmiisiin ratkaisuihin vaan esittelee rohkeasti omansa. Luettakoon vajavaisuudekseni, etten valitettavasti täysin ymmärrä hänen kiehtovaa ehdotustaan. Esitän tähän vaikeaan ongelmaan ylimalkaisia huomioita.

Koistinen on varmasti oikeassa nk. toisen askeleen suhteesta aistimellisuuteen (82): deduktion ensimmäinen askel (§§15–21) osoittaa kategorioiden välttämättömyyden objektin *ajattelemiselle*, toinen (§§22–26) sen *havaitsemiselle*. Hänestä on ristiriitaista, kun Kant pitää havaintoa kategorioista riippumattomana ja liittää kuitenkin kategoriat havaintoon. Koistisen ratkaisu on: ”kaikki havainto on kyllä välttämättä kategorioiden mukaista, mutta ei kategorioiden määräämää”, eli että ”havainto on ikään kuin uudelleen tuotettavissa kategorian määräämänä” (85).

En näe ongelmaa, enkä ymmärrä ratkaisua. Vaikka kategoriat eivät voikaan määrätä havaintoa *täysin*, ne voivat määrätä sitä *osin*. Kant kytkeekin toiselle askeleelle keskeisen kuvittelukyvyyn *sekä* ymmärrykseen *että* aistimellisuuteen (§24, 26) – ne *määräävät osin toistaan*. Koistisen ratkaisua pidän riittämättömänä. Jos kategoria *rekonstruoi* havaintoa, se ei (*contra* Kant) ole sen *välttämätön* ehto – ”kategorioiden realisoijat” (85) näyttävät sittenkin olevan kategorioiden mukaisia (kontingentisti?) *jo ennen* ymmärryksen panosta, eivät sen takia. Mistä tämä isomorfia syntyy, jos kategoriat irrotetaan niiden vaatimasta muodosta? Ratkaisu ei riitä Kantille, eikä oikein sovi hänen suuhunsa (B 160–61, 164–65, 167–68). Kategorioiden objektiivinen reaalisuus voidaan osoittaa vain, jos ne ovat *välttämättömiä havainnon objektin ykseydelle* (B145).

Koistisen ehdotus on kyllä oiva,

muttei silti ehkä riittävä (mikä olisikin sensaatio!). Ehkä hän astuu harhapolulle pitäessään ymmärryksen toimintaa tietoisena, mitä se ei Kantille nähdäkseni ole. Myös avaruuden tuottaminen osistaan vaikuttaa oudolta – avaruus kun ei Kantin mukaan koostu osista (A25/B39).

Filosofian keskusteleavuus?

Koistisen omaperäinen käännösterminologia on yleensä onnistunutta. Esimerkiksi termin *Erscheinung* kääntäminen ”ilmentymäksi” (ilmiön sijaan) ilmaisee hyvin sen olevan aina *jonkin* ilmentymä, nimittäin olion sinänsä – ei erillinen olio, jota vastaavan olion sinänsä olemassaolo sopisi epäillä.

Paikoin ratkaisut olisivat kuitenkin kaivanneet keskustelua. Esimerkiksi *Anschauung*-termin kääntäminen ”intuitioksi” sen kummemmin selittelemättä on outoa: suomessahan termi tarkoittaa eräänlaista välitöntä tajuamista, kun taas Kantilla kyse on aistillisesta ”tarkastelusta” (*an-schauen*).

Koistisen omapäinen rohkeus on hyve, mutta sen ei tarvitsisi tarkoittaa tyhjiössä kirjoittamista. Hän voisi hyvin lisätä muutaman keskusteleavan alaviitteen vaikkapa transsendentaalisen idealismin tulkintaongelmista. Koistinen tekee lukijalle helposti karhunpalveluksen antaessaan yksinkertaisuuden nimissä turhan mutkattoman kuvan Kantin tulkitsemisesta ja kääntämisestä – Vesa Oittisen kääntämää *Prolegomenaa* lukenut ei ehkä huomaa, että termi ”havainnointi” vastaa ”intuitiota”.

Loppukitinä toimituksesta (eli sen puutteesta)

Koistisen kiinnostava ja valaiseva kirja kärsii harmillisesti viimeistelyn puutteesta. Ihmettelen, onko Areopagus unohtanut toimitustyön. Hio-maton kieli on läsnä läpi kirjan, ja paikoitellen kirjoitusvirheitä on yhdessä lauseessa kolmekin (esim. 35). Hutiloitua ulkoasua korostaa myös

kirjat

Koistisen toisinaan laukomat puhekielisyydet, kuten ”hommeli” (88) ja ”jollain ilveellä” (104). Myös käännöksissä on outouksia (esim. 91). Lisäksi alkukieliseen tekstiin viittaavien loppuviitteiden numerointi on paikoin virheellistä (luku 3). Lisä-

lukemistokin on harmillisen suppea: kolme teosta, joista vain Allisonin on yleisesitys.

Nämä valitettavat puutteet eivät kuitenkaan muuta sitä tosiasiaa, että Koistisen kirja on oivaltava ja asiantunteva johdanto *Puhtaan järjen kri-*

tiikkiin ja tarjoaa uusia näkökulmia myös Kant-tutkimukseen. Sellaisena se on arvokas lisä suomalaiseen filosofiseen kirjallisuuteen.